

REFLEXE ALE INFLUENȚEI FRANCEZE ÎN LEXICUL ROMÂNESC

Zinaida TĂRĂȚĂ,

conferențiar universitar

(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)

Abstract

Any language is influenced by national and international culture. Romanian language vocabulary – an expression of a society – includes the elements of the French language and culture. In the article we analyze the lexical items terminology of French origin, which allowed the Romanian language to synchronize with European culture.

Keywords: *vocabulary, French language, French culture, terminology.*

Rezumat

Orice limbă este influențată de cultura națională și internațională. Lexicul limbii române – expresie a societății – include în sine elemente ale limbii și culturii franceze, în special din domeniul terminologiei, ceea ce i-a permis să se sincronizeze cu cultura europeană.

Cuvinte-cheie: *vocabular, limba franceză, cultura franceză, terminologie.*

Configurația semantică a unei limbi înglobează atât elemente ale culturii naționale, cât și elemente ale culturii universale, limba definită, totodată, drept o manifestare a culturii unui neam.

Societatea modernă, în dezvoltarea ei perpetuă, recurge neconștient la perfecționarea fondului lexical al limbii (cum procedează, de fapt, toate limbile în cursul dezvoltării lor)¹. Astfel, limba română, în anumite perioade ale istoriei sale, și-a perfecționat fondul lexical prin diferite mijloace, inclusiv prin împrumuturi, cele neolatine dominând câmpul influențelor lexicale externe, întrucât ele „reprezentau calea cea mai scurtă de transformare a limbii într-un mijloc de comunicare modern, capabil a face față tuturor solicitărilor impuse de comunicarea însăși”².

Înnoirea limbii române prin împrumuturi lexicale neolatine, după cum menționează cercetătorii, începe din secolul al XVII-lea – al XVIII-lea, devenind un fenomen de discontinuitate în continuitate³, deoarece reorganizarea lingvistică a însemnat suplinirea elementelor mai vechi (de origine slavă, maghiară, turcească, grecească) cu unități lexicale noi, care corespundeau mai bine structurii limbii române și aspirațiilor unei epoci de mari frământări sociale, politice și culturale.

Printre influențele neolatine, un rol decisiv la desăvârșirea caracterului modern al limbii române literare l-a avut cea franceză, generată, cel puțin, din două motive: „conștiința originii romane comune a celor două popoare

¹Corlăteanu, 2004, p. 45.

²Moldovanu, 2003–2004, p. 343.

³Butiurcă, 2005, p. 207.

și a înrudirii lor lingvistice”⁴ și „valorificarea prestigiului cultural al Franței la începutul secolului al XIX-lea”⁵.

În studiile de specialitate, se menționează, pe bună dreptate, că „franceza este limba neolatină ce s-a bucurat de cel mai mare prestigiu internațional”⁶ ca limbă diplomatică, prin claritatea și eleganța ei. La propagarea francezei pe plan internațional au contribuit o serie de factori extralingvistici (politici și socio-culturali): validitatea politică a Franței, înființarea Academiei Franceze, organizarea învățământului după Revoluție, tiparul, filozofii secolului al XVIII-lea, mijloacele audio-vizuale actuale, dar și atitudinea față de limbă, statutul ei social.

Difuzarea și internaționalizarea limbii franceze se datorează și faptului că ea servește drept vehicul unor opere cu o vocație universală, o limbă trăind prin cultura pe care o exprimă.

Nu mai puțin important este și faptul că limba franceză a fost întotdeauna „și în căutarea unor forme expresive adecvate gândului, ceea ce a condiționat multe descoperiri în domeniul unor științe ale limbajului: lingvistica, semiotica, teoria comunicării etc.”⁷.

Pentru limba română, influența franceză se materializează într-un arsenal lexical de amploare care a contribuit la dezvoltarea vocabularului limbii române cultivate moderne, formând, în special, un strat de termeni similar – pe planul conținutului desemnat – cu rolul superstratului cultural latin în limbile romanice din Occident. Diferitele tipuri de împrumuturi din franceză „au făcut din limba română un instrument capabil să asigure culturii române sincronizarea cu cultura europeană”⁸, fenomen încadrat într-un curent general puternic, valabil în toate ariile lexicale ale limbii române, precum și ale multor altor limbi din Europa și din întreaga lume.

Insertia de termeni neologici s-a realizat la nivelul conceptelor, pe variate arii ale activității științifice, politice și culturale: de la administrație și drept la politică și diplomație, de la științele umaniste la cele exacte. Așa, de exemplu, etimonul francez fundamentează esențial limbajul filozofic românesc: în 1846, A. T. Laurian, traducând manualul de filozofie al lui A. Delavigne, apelează la un număr apreciabil de neologisme de origine franceză pentru „a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică”, aspirație formulată de însuși autorul. Prin valorile semantice novatoare, termeni de tipul: *analogie*, *eroare*, *filozofie*, *formă*, *idee*, *imagine*, *logică*, *sensibilitate* supraviețuiesc și astăzi⁹.

⁴*idem*, p. 208.

⁵Munteanu *et alii*, 1978.

⁶Oancea *et alii*, 2002, p. 139.

⁷Coșciug, 2006, p. 241.

⁸Moldovanu, 2003-2004, p. 345.

⁹Butiurcă, *op. cit.*, p. 208.

Influența franceză în terminologia filozofiei românești nu este un fapt izolat. Analizând rolul limbii franceze în formarea terminologiei românești, specialiștii constată că vocabularele specializate din anumite domenii înregistrează un număr impunător de unități lexicale provenite din limba franceză. Astfel, termenii juridici de origine franceză, incorporați în vocabularul dreptului românesc, constituie 71,28 %¹⁰. De asemenea, limba franceză a avut un rol primordial în formarea terminologiei geografice românești, corpusul termenilor geografici de origine franceză constituind circa 51,66 % din totalul lexicului geografic românesc¹¹.

Domeniul științelor și al tehnicii, de asemenea, înglobează o sferă lexicală semnificativă cu neologisme de origine franceză, cercetătorii remarcând faptul că 27% din termenii științifici și tehnici în limba română sunt de origine franceză¹². Elocventă, în acest sens, este și bogăția semantică a terminologiei tehnico-științifice de origine franceză, exemplificată de Theodor Hristea prin arsenalul compuselor cu *radio-* (25 de unități lexicale): *radiocomunicație, radioconductor, (a) radiodifuză, radiodifuziune, radioelectricitate, radioelement, radioemisie, radioemițător, radiofar, radiofrecvență, radiojurnal, radiolocator, radiolocație, radionavigație, radioreceptor, radiorecepție, radioreportaj, radio-reporter, radiotehnică, radiotelefonie, (a) radiotelegrafia, radiotelegrafist, radiotelegramă, radioterapie, radiotransmisiune*¹³.

Printre împrumuturile de origine franceză se numără termeni din domeniul modei (*modă*<fr. *mode*, *etichetă*<fr. *étiquette*, *manechin*<fr. *mannequin*, *siluetă*<fr. *silhouette*), al vestimentației și materialelor din care se confecționează asemenea obiecte, accesorii ale îmbrăcămintei (*bluză*<fr. *blouse*, *corset*<fr. *corset*, *jachetă*<fr. *jaquette*, *palton*<fr. *paletot*, *redingotă*<fr. *redingote*, *pantaloni*<fr. *pantalon*, *taftă*<fr. *taffetas*, *broșă*<fr. *broche*, *cochet*<fr. *coquet*), din domeniul igienei: *cremă*<fr. *crème*, *manichiură*<fr. *manucure*, *a machia*<fr. *maquiller*), din domeniul mobilierului (*canapea*<fr. *canapé*, *parchet*<fr. *parquet*, *somieră*<fr. *sommier*, *taburet*<fr. *tabouret*), din domeniul artei culinare (*aperitiv*<fr. *apéritif*, *beșamet*<fr. *béchamel*, *compot*<fr. *compote*, *crochetă*<fr. *croquette*, *maioneză*<fr. *mayonnaise*, *coniac*<fr. *cognac*, *lichior*<fr. *liqueur*, *meni*<fr. *menu*), termeni artistici (*oboi*<fr. *hautbois*, *potpuriu*<fr. *pot-pourri*, *debutant*<fr. *débutant*) etc.¹⁴.

Sub aspectul structurii, termenii de origine franceză reprezintă unități lexicale simple, compuse, derivate (cu prefixe și sufixe), structuri frazeologice etc.

¹⁰Cuciuc, 2010, p. 157.

¹¹Jercan-Preda, 2010, p. 79.

¹²Macrea, 1982, p. 80.

¹³Hristea, 1984.

¹⁴Reinheimer-Râpeanu, 2001, p. 45.

Numeroase anglicisme moderne, în special termeni din domeniul sportului, au fost preluate de limba română „francizate”¹⁵, deoarece franceza a fost mai bine cunoscută de români. Modificările fonetice, grafice, semantice (comune cu franceza), produse în structura unei categorii de anglicisme din limba română, probează faptul că limba franceză a servit ca sursă directă a termenului românesc de origine engleză: *cross* < fr. *cross* (cf. engl. *cross-country*); *redingotă* < fr. *redingote* (cf. engl. *ridingcoat*). Asemenea anglicisme prezintă, de asemenea, restrângeri de sens, în comparație cu etimonul englezesc, identice cu cele din franceză: *lider*, *miting*, *camping*, *flipper*, *forcing*.

Relațiile culturale ale românei cu franceza au avut un impact uriaș asupra constituirii, modernizării și nuanțării lexicului terminologic românesc nu doar cantitativ, ci și calitativ. Sub aspect calitativ, aceste influențe au flexibilizat, au nuanțat și au modernizat terminologia românească, deoarece noutățile lexicale au provocat solicitarea resurselor fonologice, morfologice și sintactice ale limbii și, uneori, chiar resursele stilistice, expresive. Astfel, împrumuturile franceze nu doar înlocuiesc cuvintele de origine greacă, dar și, uneori, sub influența franceză, cuvintele grecești se modernizează: *alfavita* – *alfabet*, *teatru* – *teatra*, *a publicarisi* – *a publica* etc.

În alte situații, sub influența termenilor francezi corespunzători, cuvintele vechi și-au îmbogățit conținutul semantic. E cazul unităților lexicale *nebun* (cu sensul modern de *piesă la jocul de șah*, calchiat după fr. *fon*); *rădăcină* (cu sensurile pe care la are în lingvistică „rădăcina unui cuvânt”, matematică „rădăcină a unei ecuații” – după fr. *racine d'un mot*, *racine d'une équation*). Expresiile *a da un ceai*, *a invita pe cineva la un ceai*, *ceai dansant* reprezintă redarea expresiilor franțuzești corespunzătoare: *donner un thé* și *inviter quelqu'un à un thé*, *un thé dansant*¹⁶.

După cum afirma Iorgu Iordan, împrumutul nu este „o operație mecanică, el presupune o intervenție a sufletului subiectelor vorbitoare tot atât de activă ca și în cazul creării de cuvinte noi..., împrumutul este supus unei transformări nu numai exterioare..., ci și interioare, în legătură cu sensul care mai totdeauna suferă o deosebire de mentalitate, de psihologie”¹⁷, de aceea elementele lexicale de origine franceză, pentru a deveni unități lexicale structurale și funcționale ale limbii române, au fost supuse la tot felul de modificări grafice, fonetice, gramaticale, semantice în corespundere cu normele ei lingvistice.

Cele mai multe inconveniente le prezintă adaptarea fonetică, dificultățile datorându-se deosebirilor majore existente între sistemele fonetice ale celor două limbi. De exemplu, în limba română, nu există vocalele [y], [œ] și [ø],

¹⁵Firică, 2008, p. 177.

¹⁶Butiurcă, *op.cit.*, p. 209.

¹⁷Iordan, 1947, p. 156.

de aceea substantive ca francezul *bureau* (pronunțat [by-'bo]) a devenit *birou*, suferind transformarea lui [y] în [i], iar vocala [œ], care apare în majoritatea cuvintelor franceze cu sufixul nominal *-eur* (*chauffeur*, *chômeur*, *professeur*), în limba română, va deveni *e șofer*, *șomer*, după modelul cuvintelor cu *-er*, existente în limba română (*dulgher*) sau a celor cu *-or* (*călător*). Adjectivele în *-eux* (*capricieux* - [k'a-pɛi-'sjø]) s-au adaptat după modelul derivatelor românești cu vechiul sufix *-os*: *luminos*.

Chiar dacă procesul de adaptare a neologismelor franceze la sistemul și structura limbii române nu a avut întotdeauna aceleași rezultate: [y] din franceză a fost preluat în română când prin *u* (fr. *culture*>rom. *cultură*, fr. *pudeur*>rom. *pudoare*), când prin *i* (fr. *bureau*>rom. *birou*), când prin *iu* (fr. *punaise*>rom. *piuneză*); substantivele terminate în *-o*, de asemenea, au avut un tratament diferit: unele au dezvoltat un *u*, creând diftongul ascendent *ou* (*cadou*<fr. *cadeau*, *mantou*<fr. *manteau*), altele au schimbat accentul pe silaba penultimă (*zero*<fr. *zéro* [ze-'bo], *radio*<fr. *radio* [ʁa-'djo]). Cel mai important lucru este, în opinia cercetătorilor, faptul că asemenea neologisme „au creat noi modele pentru formarea de noi cuvinte”¹⁸.

Concludente, în acest sens, sunt și structurile derivate sau calchiate după modele franceze. De exemplu, derivatele românești cu *între* ((a) *întredeschide*, (a) *întreține*, (a) *întrezări*) sunt adaptări ale formelor franceze cu *entre* (*entrouvrir*, *entretenir*, *entrevoir*), formațiile cu prefixul *con-*, *com-* (*concluzie*, (a) *conlocui*, (a) *consacra*, (a se) *complace*) reprezintă calcuri parțiale după modelul francez (*conclusion*, *cohabiter*, *consacrer*, (se) *complaire*), afixele *de-*, *pre-* *pro-* *contra-* au devenit prolifici în structurile derivate sau calchiate parțial: *demers*, (a) *descrie*, (a) *deducere*; (a) *prevedea*, (a) *preveni*, (a) *propune*; (a) *contraface*, (a) *contrazice* (după fr. *démarche*, *décrire*, *déduire*, *prévoir*, *prévenir*, *proposer*; *contrefaire*, *contredire* etc.).

Sub aspect semantic, împrumuturile din franceză nu au avut în limba română „o soartă”¹⁹ unitară. Unele dintre cuvintele provenite din franceză au căpătat, pe teren românesc, extensii semantice, altele au cunoscut restrângeri de sens, unele sensuri din franceză nu au mai fost „importate” de către română, deoarece, în perioada contactului cultural masiv dintre cele două țări, noțiunile și obiectele desemnate de aceste cuvinte își pierduseră actualitatea în franceză.

Astfel, cuvintele care aparțin unui domeniu științific, unei terminologii, și-au păstrat sensul în ambele limbi: *judiciar* (fr. *judiciaire*), *procuror* (fr. *procureur*), *a recolta* (fr. *récolter*), *peisaj* (fr. *paysage*) etc.

O altă categorie de cuvinte a dezvoltat, în limba română, sensuri inexistente în franceza contemporană. De exemplu, cuvântul *modiste*, derivat

¹⁸Moldovanu, *op. cit.*, p. 345.

¹⁹Iliescu, 2003–2004, p. 277–280.

de la *mode* (cu sufixul *-iste*) atestă, în limba franceză actuală, sensul de „creatoare de pălării și accesoriile respective”. În limba română, unitatea lexicală *modiste*, împrumutată exact cu înțelesul de „femeie care confecționează pălării”, în prezent, a fost reactivată și se referă la creatoarele de modă.

A treia categorie include cuvinte care, în franceză, și-au păstrat sensul inițial cu o anumită extensie, iar româna a mărit extensia. De exemplu, cuvântul *navetă* (fr. *navette*), pe lângă sensurile păstrate din franceză („piesă a unor instrumente”, „vehicul care asigură legătura dintre două puncte”, „parcursul de către o persoană a unui drum dus și întors”) a inovat prin extensiune, desemnând și „obiect (în formă de ladă compartimentată) care servește la transportul unor produse alimentare”²⁰. Cuvântul *șarlotă* (fr. *charlotte*), de asemenea, a depășit sensul primar de „marmeladă pusă între felii de pâine prăjită sau de biscuit”. În ambele limbi, acest fel de mâncare a evoluat. Astfel, regăsim, atât în română, cât și în franceză, „șarlotă de legume”, „șarlotă din carne de vițel”, „șarlotă de ciuperci” etc. În română, nu a fost preluat sensul de „pălărie mare cu volane”, acest tip de pălărie de damă fiind populară în secolul al XVII-lea (și începutul secolului al XIX-lea) în rândul claselor medii și de jos din Franța.

La etapa contemporană, când se afirmă că franceza cedează în fața limbii engleze și că statutul ei de limbă de cultură și model de limbă literară nu o mai favorizează, limba franceză se menține la un înalt nivel internațional, fiind limbă de lucru a Parlamentului European și prima limbă de comunicare în cadrul organismelor politice și economice europene. Pentru limba română, franceza rămâne o filieră de inserție a terminologiei neologice, inclusiv a celei din limbajul juridic²¹, or, lexicul limbii nu este indiferent față de dezvoltarea societății pe care o servește permanent.

Referințe bibliografice

BUTIURCĂ, D. *Influența franceză // Integrarea europeană între tradiție și modernitate*. Materialele Conferinței Internaționale, Târgu-Mureș, 2005. P. 206–211 [=Butiurca, 2005].

CORLĂTEANU, N. *Neologismul în opera eminesciană: Creația poetică, proza literară antumă, Eminescu – jurnalistul*. Chișinău, 2004 [=Corlăteanu, 2004].

COȘCIUG, A. *Considerații asupra limbii în general și a limbii franceze în particular din perspectivă culturală și interculturală // La francopolyphonie comme vecteur de la communication / „Francofonia ca vector al comunicării”*. Ediția I. Chisinau, 2006. P. 240–243 [=Coșciug, 2006].

CUCIUC, N. *Neologizarea lexicului juridic românesc sub influența terminologiei dreptului francez // Intertext*. Nr. 1-2, 2010. P. 151–161 [=Cuciuc, 2010].

²⁰*idem*, p. 279.

²¹Cuciuc, *op.cit.*, p. 160.

FIRICĂ, J. *Termeni sportivi împrumutați prin intermediul limbii franceze // Intertext*. Nr. 3-4, 2008. P. 177-180 [=Firică, 2008].

HRISTEA, Th. *Sinteze de limbă română*. București, 1984 [=Hristea, 1984].

ILIESCU, M. *Din soarta împrumuturilor românești din franceză // Analele Științifice ale Universității „A.I. Cuza” din Iași (serie nouă), secțiunea III, Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*. Tomul XLIX-L, 2003-2004. P. 277-280 [=Iliescu, 2003-2004].

IORDAN, I. *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor*. Iași. Ediția a II-a, 1947 [=Jordan, 1947].

JERCAN-PREDA, A-M. *Locul limbii franceze în structura etimologică a lexicului geografic românesc*. București, 2010 [=Jercan-Preda, 2010].

MACREA, D., *Probleme ale structurii și evoluției limbii române*. București, 1982 [=Macrea, 1982].

MOLDOVANU, Gh. *Evoluția limbii române între norme și dogme // Analele Științifice ale Universității „A.I. Cuza” din Iași (serie nouă), secțiunea III, Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*. Tomul XLIX-L, 2003-2004. P. 339-347 [=Moldovanu, 2003-2004].

MUNTEANU, Ș., ȚÂRA, V. *Istoria limbii române literare*. București, 1978 [=Munteanu et alii, 1978].

OANCEA, I., PANAIT, L. *Schiță de istorie a romanității*. Timișoara, 2002 [=Oancea et alii, 2002].

REINHEIMER-RÂPEANU, S. *Lingvistica romanică. Lexic-Fonetică-Morfologie*. București: BYC ALL, 2001 [=Reinheimer-Râpeanu, 2001].